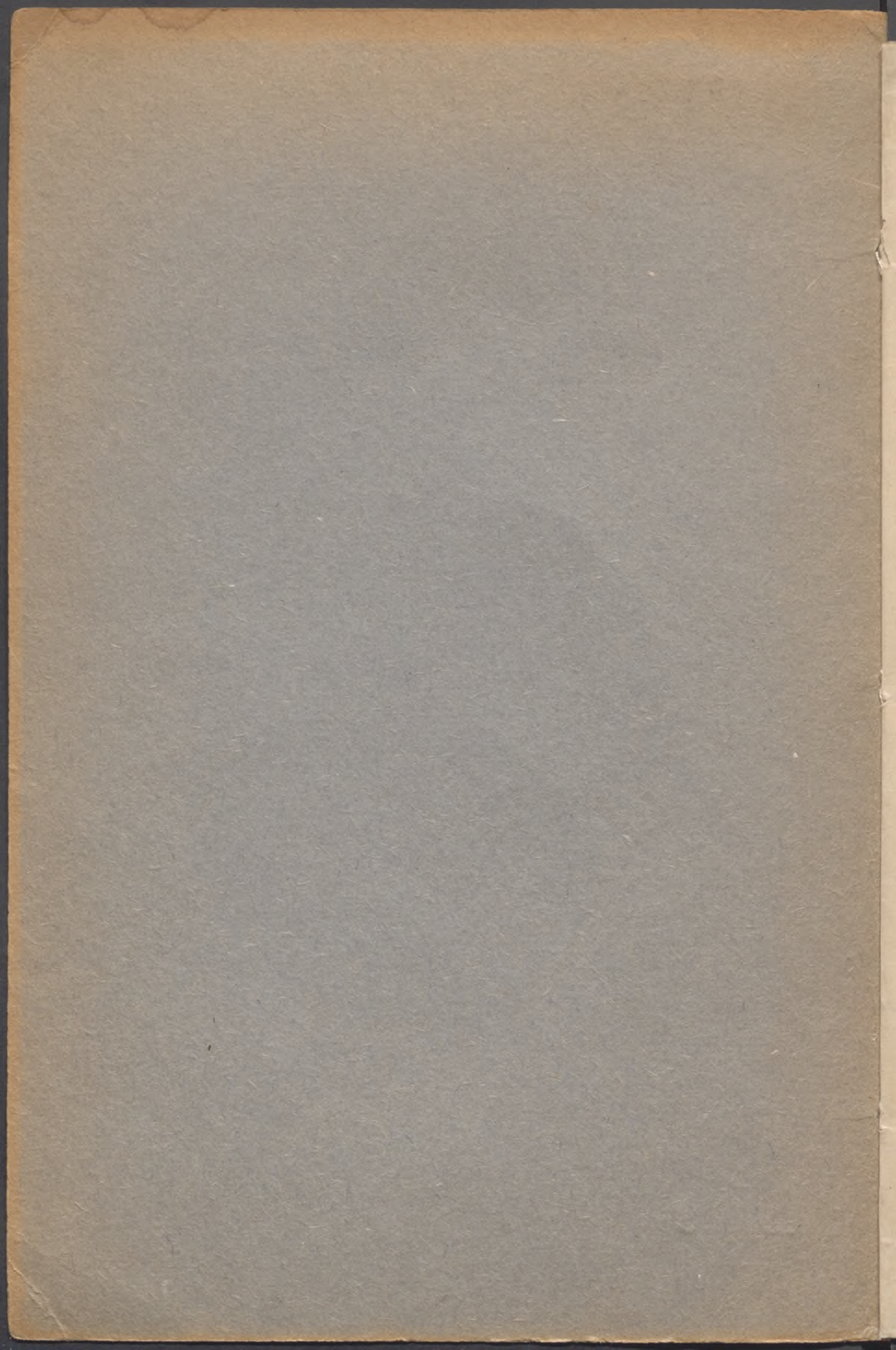

155088

Biblioteka
U. M. K.
Toruń

155088

II

bronum

350

HELENA PISKORSKA

MATERIAŁY
DO DZIEJÓW JANA III SOBIESKIEGO
W ARCHIWUM M. TORUNIA

ODBITKA Z XIV-go TOMU ROCZNIKÓW HISTORYCZNYCH
ORGANU TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORII W POZNANIU

POZNAŃ 1938

CZCIONKAMI DRUKARNI UNIWERSYTETU POZNAŃSKIEGO
pod zarządem Józefa Winiewicza

155.088

Polityka Jana III obracała się, szczególnie w początkach jego rządów, około zagadnień pomorskich. Wyrazem tych zainteresowań Sobieskiego było, między innymi, utrzymanie dla siebie starostw nadmorskich i dość częste przebywanie tutaj. Ślady królewskie znaczą do dziś liczne lipy, oraz całe aleje drzew, o których wieść ludowa głosi, że sadził je Jan III osobiście. Wydaje się rzeczą słuszną, aby, nie zadawalając się tradycją ludową, ujawniać, o ile możliwości, wszelkie nawet mniej ważne źródła, odnoszące się do panowania tego monarchy. Pracę tę rozpoczął pół wieku temu śp. Adam Sierrakowski z Waplewa, przeprowadzeniem badań w Archiwum miasta Gdańska, będącym jeszcze wówczas w posiadaniu tamtejszego zarządu miejskiego. Wyniki poszukiwań zostały ogłoszone, już po śmierci autora, w tomie XIX *Roczników Towarzystwa Naukowego w Toruniu*.

Przystępując do ogłoszenia materiałów źródłowych z Archiwum m. Torunia zaznaczyć należy na wstępie, że nie są one ani tak ważne, ani tak liczne jak gdańskie. Panowanie Jana III przypada na okres, z którego akta ucierpiały najwięcej w czasie pożaru ratusza toruńskiego w r. 1703. Znajdowały się bowiem nie w archiwum, zabezpieczonym przed ogniem, lecz w kancelarii, narażonej na płomienie. Już wspólnie usiłowano zmniejszyć stratę poniesioną, luki wypełnić przez sporządzenie z pozostałości akt oraz z notatek rajców i urzędników miejskich skrótów czy rejestów akt spalonych. Zestawienia te nie mogą jednak zastąpić akt samych, tym więcej, że uwaga rekonstruktorów zwrócona była szczególnie na sprawy czysto miejskie i na czasy więcej odległe. Ostatnie lata wieku XVII, jako żywe jeszcze w pamięci ludzkiej, traktowano obojętniej.

Z uwagi na ważność dla historyka, można źródła Archiwum toruńskiego podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią dyplomy królewskie oraz sprawozdania z sejmów i sejmików, drugą, odpisy różnej korespondencji, pism, ulotek itp.

Dokumenty Jana III zachowały się w Archiwum m. Torunia na ogół bardzo dobrze. Dla miasta samego wydał Sobieski następujące dokumenty:

1. potwierdzenie przywilejów z dnia 16. IV. 1676, sygn. 3070.
2. potwierdzenie swobody wyznania z dnia 16. IV. 1676, sygn. 3071,
3. potwierdzenie swobody wyznania augsburskiego w kościołach N. M. Panny i św. Jerzego z 20. II. 1677, sygn. 3072.

4. udzielenie prawa apelacji od orzeczeń burgrabiego z dnia 15. V. 1696, sygn. 3074.

Skolei idą uprawnienia dla cechu piwowarów (sygn. kat. IV, VIII. 19), dla kupców (sygn. kat. IV. A. 13), dla chirurgów (sygn. kat. IV. I. 7), oraz dla Bractwa Strzeleckiego (S. B.). Także wśród archiwów wiejskich znaleziono jeden dyplom Jana III, wystawiony dla wsi Rudak (sygn. kat. II. A. 3) oraz dla wsi Korzeniec, wydany przez królową Marię Kazimierę (sygn. kat. II. 3, nr 1).

Z pośród mieszczan toruńskich otrzymuje Jan Eckert list królewski na wyjazd za granicę (sygn. 3073), a Andrzej Meissner tytuł aptekarza nadwornego (sygn. 3096 b).

Prócz wymienionych pergaminowych dyplomów, znajdujemy i papierowe dokumenty, wszyte do akt. I tak wyrok Jana III w sprawie spadkowej obywatelki toruńskiej, datowany 1677 z Gdańska, opatrzony pieczęcią, znajduje się w rękopisie sygn. XIII. 40 itd. itd.

W grupie archiwaliów dotyczących sejmów walnych, znajdujemy nie wiele materiałów do okresu 1676—1696. I tak: księga VI. 21 zawiera „Compendium Seymu Coronationis Najsławniejszego Jana III w Krakowie agitowanego Anno 1676-to Die 29 January“. Na treść owego „Compendium“ składa się opis wjazdu elekta do Krakowa, opis pogrzebu Jana Kazimierza i Michała Wiśniowieckiego, pielgrzymki Jana III na Skalkę, koronacji, odebrania przysięgi na rynku krakowskim oraz przebiegu sejmu. Dołączono wota wojewodów chełmińskiego i pomorskiego.

W rękopisie pod sygn. VI. 15 znajdują się pisma do rezydentów i sekretarzy miejskich z lat 1683—1696, a pod sygn. VI. 19, wota i mowy w czasie sejmu grodzieńskiego 1688/89. Luźne wiadomości sejmowe, w szczególności przemówienia są w zbiorach rękopiśmiennych, podanych poniżej. W nich również można znaleźć kopie dyplomów.

Więcej kompletne od sejmowych są akta sejmików pruskich; cztery tomy sygn. VII 32—35 zawierają uniwersały Jana III delegacje na sejmik pruski, kopie przywilejów dla Prus, lauda i instrukcje z lat 1666—1700.

Pierwszą grupę materiałów do dziejów panowania Sobieskiego uzupełniają niejako kroniki miasta. Z niedrukowanych wchodziły by w rachubę: Manuscriptum Schultzianum i kronika Segera. Obydwaj współcześni Jana III byli lekarzami miejskimi w Toruniu. W kronice Segera (sygn. XIII. 31) (obejmującej lata 1231—1673) znajdują się kopie dyplomów króla i opis przyjazdu do Torunia. Rękopis Schultza (sygn. XIII. 25, lata 1619—1676) podaje opis uroczystości toruńskich

z okazji elekcji, delegację miejską na koronację, związane z nią uroczystości miejscowe, oraz pobyt króla w Toruniu.

Wiek XVII i XVIII pozostawił, prócz akt właściwych tak zwane „zbiory dokumentów i wiadomości historycznych“. Są to grube woluminy o najróżnorodniejszej treści. Przeważają odpisy korespondencji; są tam listy pisane do sekretarzy miejskich, są odpisy listów dygnitarzy państwa, pisane do innych dygnitarzy, są kopie ulotek, przemówień na sejmach, kopie przywilejów miast i ziem pruskich itd. itd. Są nawet druki i paszkwile współczesne. Przypuszczać można, że w braku dzienników, ojcowie miasta, drogą gromadzenia odpisów korespondencji tak z kraju jak i z za granicy, zbierali wiadomości polityczne. Część tych pism mogła nadchodzić przez rezydentów miejskich, część prywatnie. Jak bowiem wiadomo nierzadko toruńczycy pełnili funkcje lekarzy, wychowawców, sekretarzy itp. na dworze królewskim, a także na dworach magnatów. Innych znów łączyła przyjaźń z osobami wpływowymi. Łatwo być może, że tak wśród jednych jak i drugich rekrutowali się dostarczyciele wiadomości politycznych dla Torunia.

Złożone w woluminy, składają się te materiały obok innych na drugą grupę źródeł do panowania Jana III.

Rękopis sygn. XIII. 23 (z lat 1666—1697) zawiera pisma Sobieskiego jako hetmana z Baru, Szczebrzeszyna itd., deklarację zjazdu łowickiego 1673, uniwersał z Gniewu 1673 roku w sprawie utrzymania porządku od opryszków; gratulacje dla króla posłów szwedzkiego, duńskiego i brandenburskiego, wiadomości o ślubie królewicza Jakuba i układ ślubny; wypowiednie o Janie III, kopię łacińską rozpowszechnioną w Krakowie wieści o zwycięstwie 1683, a nareszcie zabiegi o tron po śmierci króla.

W rękopisie sygn. XIII 32 z lat 1681—1686 są listy z Jaworowa z wyprawy wiedeńskiej, z Krakowa, także z za granicy polskie, łacińskie i niemieckie. Niektóre z podanych są odpisami listów dygnitarzy państwa. Poza tym znajduje się i przemówienie na sejmie warszawskim 1685 roku. Podobną treść zawiera rękopis sygn. XIV. 39, gdzie przede wszystkim uwzględnione są stosunki polsko-tureckie i polsko-moskiewskie z lat 1678—1683, kopie listów ze Stambułu, Moskwy, Jaworowa, Lwowa, Warszawy i Grodna.

Dwa następne tomy sygn. XIII. 33 i 34 zdają się pochodzić ze zbiorów pocztmistrza Janitzena. Wskazywałby przynajmniej na to szczegół, że wiele listów jest do niego adresow-

wanych. Pisma te dotyczą przeważnie bezkrólewia po śmierci Jana III, starań o koronę Jakuba i Marii Kazimiery. Uzupełniają je druki i ulotki aktualne; posmaku sensacji nadają odpisy paszkwilów, nieraz dość złośliwych, na królową.

Sekretarz miejski I. G. Rösner pozostawił sześć tomów korespondencji z lat 1690—1698. Są w nich wiadomości polityczne ogólnopństwowe, wiadomości z za granicy i wieści ze dworu królewskiego. Rękopisy noszą sygn. XIV. 43—48.

Osobną serię stanowi dziesięć tomów XIII 27 — XIII 46. Pierwszy tom tego zbioru nosi tytuł: *Excerpta Polonico-Pruthenicalia Historico Politico Iuridica ex Chronicis, Recessibus, Statutis, Documentis et Actis Authenticis Regni et Provinciae Pruthenica congesta digesta. In usus Posteritatis. Mente Manusqu. Christiani Lachmani Sae Rae Mtis Secretarii et Notary Publici Jurati*. Pierwsze tomy zbioru są przepisane ręką Lachmana; potem daje kopie i listy tak, jak go doszły. Do czasów Jana Sobieskiego znajdujemy w rękopisach Lachmana odpis układu ślubnego z Maksymilianem bawarskim, wiersz gdański ku czci Jana III, pisma króla do monarchów europejskich, relację o zwycięstwie nad Turkami do papieża, zaproszenie biskupa warmińskiego, jako delegata Prus na koronację, odpisy przywilejów, wypisy z konstytucyj sejmowych, lauda sejmików, dekrety w sprawie cechów piekarzy, rzeźników, browarników, chirurgów. Dalej uniwersał prymasa po zgonie króla, opis pogrzebu do kapucynów w Warszawie, kondolencje miasta Torunia do synów królewskich, lauda, pisma, ulotki z okresu bezkrólewia. W materiale powyższym ułatwia orientację dokładny, chronologiczny spis rzeczy, sporządzony w r. 1890 (sygn. XIII 78).

Drobne przyczynki znajdują się jeszcze w rękopisach: XIV 42, gdzie jest spis sędziów kapturowych w czasie bezkrólewia; III, 2, gdzie znajduje się odpis dyplomu Jana III w sprawie z biskupem chełmińskim w r. 1670, oraz I. 27, gdzie zanotowano zarządzenia żałobne miasta po śmierci króla; kopie listów i przemówień, napisy na cześć Sobieskiego.

Jak już zaznaczono, materiały do panowania Jana III nie są zbyt obfite i często, jako źródła wtórne, także mniej ważne. Jednakże, w ogólnym ujęciu tych czasów, nie można lekceważyć i mniej ważnych przyczynków, gdyż świadczą one nie tyle o zainteresowaniu się Sobieskiego Toruniem, ile o zainteresowaniach tego miasta polityką i wydarzeniami ogólnopństwowymi.

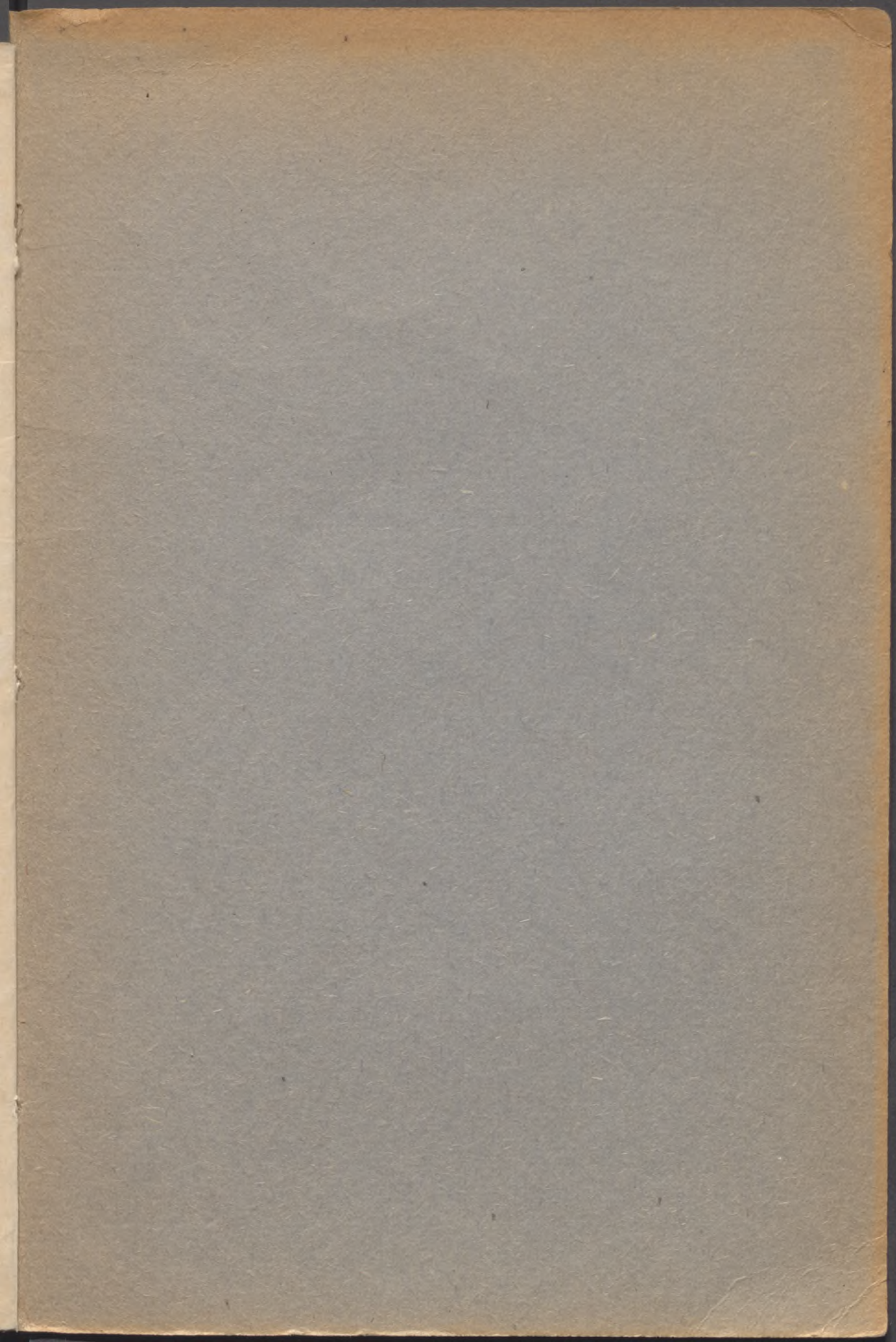
~~30~~
755028

Biblioteka Główna UMK

300050705928

V 1622/50

Biblioteka Główna UMK

300050705928